

بررسی کیفیت رابطه والد-فرزندی در دو گروه از دانش‌آموزان پسر پرخاشگر و غیر پرخاشگر

یحیی عراقی*

کارشناس ارشد مشاوره خانواده دانشگاه علوم بهزیستی و توان بخشی

چکیده

در این پژوهش، کیفیت رابطه والد-فرزندی دانش‌آموزان پر خاشگر و غیر پرخاشگر با یکدیگر مقایسه شده است. متغیرهای مورد پژوهش عبارت بودند از: کیفیت رابطه والد-فرزندی و خرده مقیاس‌های آن (عاطفه مثبت پدرانه، آمیزش پدرانه، ارتباط، خشم، عاطفه مثبت مادرانه، آزرده‌گی / سر در گمی نقش، همانند سازی و ارتباط مادرانه)، پرخاشگری و خرده مقیاس‌های آن (پرخاشگر فیزیکی، پرخاشگری کلامی، خشم و خصومت).

نمونه پژوهش ۲۵۸ نفر از دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه بین ۱۷-۱۴ ساله (به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای) با استفاده از دو پرسشنامه مقیاس رابطه والد-فرزندی (PCRS) و پرسشنامه پرخاشگری (AQ) ارزیابی شد. روش تحقیق، پس‌رویدادی بود. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده از روش آماری یومن ویتنی (به دلیل نرمال نبودن توزیع جامعه نمونه) برای مقایسه از میانگین‌های مستقل استفاده شد.

نتایج پژوهش نشان داد که دانش‌آموزان غیر پرخاشگر نسبت به دانش‌آموزان پرخاشگر در تمام ابعاد رابطه پدر-فرزندی با کیفیت‌تر بوده‌اند. در حالیکه در رابطه مادر-فرزندی در ابعاد همانند سازی و ارتباط تفاوت بین گروهها معنادار بود.

کلید واژه‌ها:

رابطه والد-فرزندی، پرخاشگر- غیر پرخاشگر، دانش‌آموز

مقدمه

خانواده اولین و مهم‌ترین واحد اجتماعی است، که هر نوزاد پس از تولد در آن پا می‌گذارد و با آن آشنا می‌شود. شاید این اجتماع به ظاهر کوچک و بی‌اهمیت به نظر می‌رسد، اما تأثیراتی که خانواده بر شکل‌گیری شخصیت هر فرد دارد بی‌شک انکارناپذیر است. در خانواده کودک چگونگی روابط با بزرگترها، کوچکترها و روابط اجتماعی و... را یاد می‌گیرد. هم‌چنین کودک طریقه مواجهه با مسائل و مشکلات، احترام، عطف، خشونت و پرخاشگری را می‌آموزد. (شعاری نژاد، ۱۳۷۲). طبق نظر مینوچین (۱۹۷۴) "خانواده رحمی است که فرد در آن شکل می‌گیرد و رشد می‌کند. حوزه‌ای است که نیرومندترین ارتباطات عاطفی در آن شکل می‌گیرد و زمینه‌ای است که در آن زندگی فرد نمایش داده می‌شود و فرد در آن اولین تجارب خود را در ارتباط با روابط بین فردی تجربه می‌کند." (ماسن، ترجمه یاسایی، ۱۳۷۳). حفظ ارتباط مثبت بین والدین و نوجوان، می‌تواند یادگیری نوجوان را درباره مسائل مرتبط با شایستگی‌های اجتماعی تسهیل کند. زیرا، روابط متقابل با خانواده، نوجوان را به سوی اجتماعی شدن سوق می‌دهد. پرخاشگری^۱ از جمله اختلالات و مشکلات رفتاری است، که ممکن است در اثر رابطه نامطلوب و ناسالم والدین با فرزندان ایجاد شود. پرخاشگری به رفتاری اطلاق می‌شود که قصد آن صدمه زدن به فرد دیگر و نابود کردن دارایی اوست. (اتکینسون و همکاران، ۱۳۶۸).

حالت بارز این اختلال، عصیان و مقاومتی است که شخص در برابر توقعات جامعه و در انجام فعالیت‌های حرفه‌ای یا اجتماعی نشان می‌دهد. (شاملو، ۱۳۷۵). از طرف دیگر پرخاشگری از جمله مشکلات رفتاری است که اگر به حالت افراطی شود بسیاری از مشکلات ارتباطی و اختلالات شخصیتی را موجب می‌شود. تحقیقات نشان می‌دهد که همه خانواده‌های مشکل‌دار ساختار ناسالم و با فرزندان خود ارتباط نامطلوب داشته‌اند و در آنها معمولاً یک محرک استرس‌زا مانند اعتیاد پدر، طلاق، خشونت‌های فیزیکی و کلامی پدر و مادر و رابطه ناسالم اولیا با فرزندان و امثال آن وجود دارد. (سن و همکاران، ۱۹۸۷). مطالعات دیگری در این باره نشان داده‌اند، که ارتباط مطلوب پدر و مادر با فرزندان با میزان بالای عزت نفس و سلامت روان مرتبط است با این حال جدایی از والدین و سطوح پایین کنترل والدین و داشتن ارتباط نامطلوب با فرزندان به طور ناپیوسته و منفی با میزان

1. Aggression

پایین عزت نفس، افسردگی و رفتارهای خصمانه ارتباط داشتند. (ماش و باربر، ۲۰۰۱). سیتیانفر (۱۹۸۳) در پژوهش خود به این نتیجه رسید که پسران در همه نژادها از دختران پرخاشگر تر هستند و کودکان خانواده هایی که والدین پرخاشگر دارند پرخاشگری بیشتری دارند. (محمدی، ۱۳۷۱). کاتز و گاتمن^۱ (۱۹۹۳) در تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند: والدینی که برای حل تعارض های خود شیوه های خصمانه ای به کار می برند، فرزندانى دارند که از نظر معلمان آنها نشانه های رفتار ضد اجتماعى تر دارند. وقتی شوهرها افراد عصبانى بودند و از لحاظ عاطفى از حل تعارض زناشویى فاصله می گرفتند معلمان کودکان آنها را افرادى مضطرب و با انزوای اجتماعى توصیف می کردند. (برجعی، ۱۳۸۰). لذا به سبب اهمیت موضوع، پژوهش حاضر به منظور شناسایی و نقش کیفیت رابطه "والد- فرزندى"^۲ در دو گروه از دانش آموزان پرخاشگر و غیر پرخاشگر و همچنین مقایسه آنها ارائه شده است. با توجه به اینکه صاحب نظران به کیفیت رابطه والدین و فرزندان و نیز نتایج و اثرات این رابطه در رشد و شخصیت فرزندان توجه کرده اند و همچنین پرخاشگری از جمله مشکلات رفتاری است که نوجوانان در سنین نوجوانی از خود بروز می دهند و یکی از ویژگیهای رشدی دوره نوجوانی است، به نظر می رسد که بین کیفیت رابطه والد- فرزندى و میزان پرخاشگری نوجوانان ارتباط وجود دارد. بنابراین، پژوهش حاضر به منظور بررسی و مقایسه ارتباط این دو ارائه شده است به امید آنکه راهگشای بهبود ارتباط والدین و فرزندان باشد.

هدف از اجرای پژوهش

این پژوهش، کیفیت رابطه والد- فرزندى در دو گروه از دانش آموزان پسر پرخاشگر و غیر پرخاشگر بررسی و مقایسه می کند. تا تأثیر کیفیت رابطه والد- فرزندى را بر پرخاشگری دانش آموزان بررسی کند. اهداف جزئی پژوهش، بررسی و مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزندى دانش آموزان، در زمینه مفاهیم مرتبط با پرخاشگری است، مفاهیم مورد نظر چهار مفهوم پرخاشگری فیزیکی^۳، پرخاشگری کلامی^۴، خشم^۵ و خصومت^۶ را شامل است. بنابراین، اهداف

-
1. Katz Gottman
  2. Parent - child relationship
  3. physical aggressive
  4. Verbal aggressive
  5. Anger
  6. Hostility

جزئی پژوهش عبارت هستند از:

- ۱- مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزند دانش آموزان با پرخاشگری فیزیکی بیشتر و دانش آموزان غیر پرخاشگر.
- ۲- مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزند دانش آموزان با پرخاشگری کلامی بیشتر و دانش آموزان غیر پرخاشگر
- ۳- مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزند دانش آموزان با خشم بیشتر و دانش آموزان غیر پرخاشگر
- ۴- مقایسه کیفیت رابطه ولی - فرزند دانش آموزان با خصومت بیشتر و دانش آموزان غیر پرخاشگر

فرضیه‌های پژوهش:

فرضیه اصلی: بین کیفیت رابطه والد- فرزند دانش آموزان پرخاشگر و غیر پرخاشگر تفاوت وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی این پژوهش به شرح زیر است:

- ۱- بین کیفیت رابطه ولی - فرزند دانش آموزانی که پرخاشگری فیزیکی در آنها بیشتر است با دانش آموزان غیر پرخاشگر تفاوت وجود دارد.
- ۲- بین کیفیت رابطه والد- فرزند دانش آموزانی که پرخاشگری کلامی در آنها بیشتر است با دانش آموزان غیر پرخاشگر تفاوت وجود دارد.
- ۳- بین کیفیت رابطه ولی - فرزند دانش آموزانی که خشم در آنها بیشتر است با دانش آموزان غیر پرخاشگر تفاوت وجود دارد.
- ۴- بین کیفیت رابطه ولی - فرزند دانش آموزانی که خصومت در آنها بیشتر است با دانش آموزان غیر پرخاشگر تفاوت وجود دارد.

روش بررسی

نوع مطالعه: این مطالعه، یک پژوهش توصیفی (غیر آزمایشی) از نوع پس رویدادی (علی-مقایسه ای) است که در آن پژوهشگر علل احتمالی متغیر وابسته را مطالعه می‌کند و چون متغیر

مستقل و وابسته هر دو در گذشته رخ داده اند. لذا، این نوع تحقیق غیر آزمایشی را پس رویدادی می نامند (شریفی، شریفی، ۱۳۸۰). طرح بین آزمودنی در این پژوهش، طرح گروه- ملاک است که طرحی که بر اطلاعات قبلی مبتنی است، یعنی متغیر مستقل یا عمل آزمایشی اثر خود را بر جای گذاشته و از طریق مقایسه، رابطه بین متغیر وابسته و مستقل معلوم می شود (شیولسون، ترجمه کیامنش، ۱۳۷۱). هم چنین در این نوع تحقیقات امکان دستکاری مستقل وجود ندارد. (دلاور، ۱۳۷۹).

در این پژوهش جامعه آماری کلیه دانش آموزان پسر مقطع متوسطه منطقه ۱۷ تهران را شامل می شود، که در سال تحصیلی ۸۴-۱۳۸۳ به تحصیل اشتغال داشتند. برای انتخاب نمونه معرف جامعه؛ از روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای استفاده شده است. بدین ترتیب چهار مدرسه از بین مدارس پسرانه مقطع متوسطه منطقه ۱۷ تهران به روش خوشه ای انتخاب شد و از هر مدرسه سه کلاس در نمونه پژوهش به شیوه تصادفی انتخاب شدند. در این پژوهش تنها دانش آموزانی به عنوان نمونه مطالعه شدند، که با والدین اصلی خود زندگی می کردند و دانش آموزانی که ناپدری و نامادری داشتند در نمونه لحاظ نشدند. نمونه پژوهش شامل ۲۵۸ نفر دانش آموز مقطع متوسطه، که از بین دانش آموزان پسر مقطع متوسطه منطقه ۱۷ تهران در رشته های ادبیات و علوم انسانی؛ ریاضی- فیزیک و علوم تجربی انتخاب شده اند.

روش جمع آوری داده ها:

در این پژوهش برای جمع آوری اطلاعات از پرسشنامه استفاده شد، ابزار استفاده شده در این پژوهش عبارت بودند از مقیاس رابطه والد- فرزند^۱ (PCRS) و پرسشنامه پرخاشگری^۲ (AQ). مقیاس رابطه والد- فرزند یکی از آزمونهای مداد- کاغذی و ابزاری ۲۴ سؤالی برای سنجیدن نظر جوانان درباره رابطه با والدین خود است. پرسشنامه مارک. ای ماین. جی مورلند و اندرو شوبل^۳ در سال ۱۹۸۳ م با هدف سنجیدن کیفیت رابطه والد- فرزند تهیه کرده اند. مقیاس رابطه والد- فرزند دو فرم دارد: یکی برای سنجیدن رابطه فرزند با مادر و دیگری

1. parent- Child Relationship Survey (pcrs)
2. Aggression Questionnaire(AQ)
3. Mark,A.Fine,J.R.Moreland and Andrew schwebel.

برای سنجیدن رابطه فرزند با پدر. هر دو فرم مقیاس یکسان است جزء اینکه کلمه پدر و مادر عوض می‌شوند با این حال عوامل مختلف در فرم‌های مربوط به پدر و مادر بارز شده است این عوامل برای پرسشنامه پدر عبارت هستند از: عاطفه مثبت^۱ آمیزش پدرانه^۲ ارتباط یا گفت و شنود و خشم^۳ و برای پرسشنامه مادر عبارت هستند از: عاطفه مثبت، آزرده‌گی/سردرگمی نقش^۴، همانند سازی و ارتباط یا گفت و شنود. (ثنایی و همکاران، ۱۳۷۹).

اعتبار و پایایی مقیاس رابطه والد- فرزند (PCRS)

مقیاس رابطه والد- فرزند با ضرایب آلفای ۰/۸۹ تا ۰/۹۴ برای خرده مقیاسهای مربوط به پدر و نیز آلفای کلی ۰/۹۶ و ضرایب آلفای ۰/۶۱ (همانند سازی) تا ۰/۹۴ برای خرده مقیاسهای مربوط به مادر نیز آلفای کلی ۰/۹۶ همسانی درونی عالی دارد، این ضرایب آلفا را سازندگان مقیاس با اجرای پرسشنامه بر ۲۴۱ دانشجو به دست آورده اند (همان). در پژوهشی که پرهیزگار (۱۳۸۱) انجام داده است ضرایب پایانی محاسبه شده برای پرسشنامه فرم پدربرابر با ۰/۹۳ و برای فرم مادر ۰/۹۲ بوده است که نشان دهنده همسانی درونی خوبی است. در این پژوهش از فرم ۱۹ سؤالی استفاده شده، که پرهیزگار در سال ۱۳۸۱ از آن استفاده کرده است.

اعتبار و پایایی پرسشنامه پرخاشگری (AQ)

در سال ۱۹۹۲ م، پرسشنامه پرخاشگری را آرنولد اچ. باس و مارک پری^۵ تدوین کرده‌اند، که چهار جنبه از پرخاشگری را می‌سنجد. AQ حاوی ۲۹ ماده است که ابعاد چهارگانه، پرخاشگری فیزیکی، پرخاشگری کلامی، خشم و خصومت را می‌سنجد. پرسشنامه پرخاشگری با نمره کل سؤال‌ها میزان پرخاشگری کلی را می‌سنجد و نمره‌های خرده مقیاسهای آن تجلی‌های گوناگون پرخاشگری را نشان می‌دهد. پرسشنامه AQ همسانی درونی خوبی دارد. ضرایب آلفا برای خرده مقیاسهای پرخاشگری فیزیکی، پرخاشگری کلامی، خشم و خصومت

-
1. Positve affect
  2. Father in volvement
  3. Anger
  4. Resentment/ rolecofusio
  5. Arnold ,H.Buss and Mark Perry

۱۱۹ ..... بررسی کیفیت رابطه والد- فرزندى در دو گروه ...

به ترتیب ۰/۸۵، ۰/۷۲، ۰/۸۳، ۰/۷۷ و ضریب آلفای کل نمره‌های پرسشنامه ۰/۸۹ است. (همان). علاوه بر این، پژوهش‌های انجام شده در ایران نیز اعتبار و روایی پرسشنامه را تأیید کرده‌اند. (لنگری، ۱۳۷۸). در این پژوهش از فرم اصلی (۲۹ سؤالی) استفاده شده است.

شیوه اجرا:

در این پژوهش هر دو پرسشنامه PCRS و AQ بر تمام افراد گروه نمونه اجرا شد و به منظور تقسیم افراد نمونه به دو گروه پرخاشگر و غیر پرخاشگر از نمره میانگین پرسشنامه پرخاشگری استفاده شد، که میانگین خرده مقیاس‌های پرخاشگری فیزیکی (۲۵/۶۶)، پرخاشگری کلامی (۱۴/۶۱)، خشم (۱۹/۸۸) و خصومت (۲۳/۵) و میانگین کل نمره‌ها (۸۳/۶) بوده است. بدین ترتیب آزمودنی‌هایی که نمره‌های آنها مساوی یا بالاتر از میانگین پرسشنامه بودند. در گروه پرخاشگر و آزمودنی‌هایی که نمره‌های آنها پایین تر از میانگین پرسشنامه بود. در گروه غیر پرخاشگر قرار گرفتند و در نهایت بین گروهها مقایسه انجام شد.

روشهای تحلیل آماری:

برای تجزیه و تحلیل داده‌های در این پژوهش، اطلاعات به دست آمده به دو طریق ارزیابی شد. **آمار توصیفی:** برای به دست آوردن فراوانی، فراوانی درصدی، تراکمی، میانگین، انحراف معیار، ترسیم جداول و نمودارها از آمار توصیفی استفاده شد. **آمار استنباطی:** تجزیه و تحلیل این بخش به منظور آزمون فرضیه‌های پژوهش انجام شد. در این باره هر یک از فرضیه‌های پنجگانه پژوهش با استفاده از آزمون غیر پارامتریک U من ویتنی بررسی شد.

تجزیه و تحلیل نتایج:

پس از اجرا، نمره‌های خام به دست آمده با توجه به فرضیات پژوهش تجزیه و تحلیل شد. به منظور بررسی معنی دار بودن تفاوت بین دو میانگین به دلیل نرمال نبودن منحنی گروهها از آزمون غیر پارامتریک U من ویتنی استفاده شد، که به ترتیب برای هر کدام از فرضیه‌های پژوهش توضیح داده می‌شود.

جدول ۱: نتایج نرمال و غیر نرمال بودن نمره‌های والد-فرزندی و ابعاد آن در دانش آموزان

پرخاشگر و غیر پرخاشگر

متغیر	گروه	تعداد	کولموگروف اسمیرونوف	سطح معناداری	نتیجه
پدر- فرزندى	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۱/۴۲	۰/۰۳۶
		پرخاشگر	۴۲	۰/۵۹۹	۰/۸۶۵
عاطفه مثبت	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۲/۲۳	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۰/۷۱۹	۰/۶۸
آمیزش پدرانه	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۲/۰۶	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۱/۴۶	۰/۰۲۸
ارتباط با گفت و شنود	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۲/۵۲	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۱/۰۴	۰/۲۲۷
خشم	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۶/۴۰	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۱/۹۸	۰/۰۰۱
مادر-فرزندى	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۲/۶۸	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۱/۴۱	۰/۰۳۸
عاطفه مثبت مادری	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۱/۴۶	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۱/۷۲	۰/۰۰۵
سردرگمی‌ها نقش‌آزردگی	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۵/۰۱	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۲/۶	۰/۰۰۰
همانند سازی	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۷/۷۷	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۲/۶۲	۰/۰۰۰
ارتباط یاگفت و شنود	دانش آموزان	غیر پرخاشگر	۲۱۶	۲/۷	۰/۰۰۰
		پرخاشگر	۴۲	۰/۷۳۳	۰/۶۵۶

۱۲۱ ..... بررسی کیفیت رابطه والد- فرزندى در دو گروه ...

با توجه به نتایج به دست آمده از بررسی توزیع داده‌های جدول ۱ و همچنین با توجه به نابرابری فراوانی دانش آموزان غیر پرخاشگر و پرخاشگر از روش آماری غیر پارامتریک U من ویتنی برای مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزندى استفاده شده است.

فرضیه اصلی پژوهش: بین کیفیت رابطه والد- فرزندى دانش آموزان غیر پرخاشگر و پرخاشگر در هر یک از ابعاد رابطه والد- فرزندى تفاوت وجود دارد.

جدول ۲: نتایج آزمون U من ویتنی برای مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزندى و ابعاد آن در دانش آموزان غیر پرخاشگر و پرخاشگر

متغیر	دانش آموزان غیر پرخاشگر			دانش آموزان پرخاشگر		
	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها
پدر - فرزندى	۲۱۶	۱۳۲/۳۳	۲۵۵۲۵/۵	۴۲	۹۱/۶۵	۳۸۴۹/۵
مادر فرزندى	۲۱۶	۱۳۶/۷۵	۲۹۵۳۷/۵	۴۲	۹۲/۲۳	۳۸۷۳/۵
عاطفه مثبت	۲۱۶	۱۲۵/۶۸	۲۴۵۲۷/۵	۴۲	۸۷/۹۹	۳۶۹۵/۵
امیزش پدران	۲۱۶	۱۲۸/۴۶	۲۵۸۲۱	۴۲	۹۱/۰۷	۳۸۲۵
ارتباط با گفت و شنود	۲۱۶	۱۲۵/۱۳	۲۴۴۰۰/۵	۴۲	۹۰/۵۴	۳۸۰۲/۵
خشم	۲۱۶	۱۳۱/۲۲	۲۷۲۹۳	۴۲	۹۷/۱۹	۴۰۸۲
عاطفه مثبت مادری	۲۱۶	۱۲۲/۶۸	۲۴۶۴۰/۵	۴۲	۱۱۴/۰۲	۳۷۶۲/۵
سردرگمی‌ها نقش/آزردگی	۲۱۶	۱۲۸/۱۷	۲۷۰۴۴/۵	۴۲	۱۲۱/۱۱	۵۰۸۶/۵
همانند سازی	۲۱۶	۱۳۳/۸۸	۲۸۹۱۸	۴۲	۱۰۶/۹۸	۴۴۹۳
ارتباط با گفت و شنود	۲۱۶	۱۲۳/۶	۲۵۳۳۸/۵	۴۲	۸۴/۷۶	۲۶۲۷/۵

با توجه به جدول ۲ ملاحظه می‌شود که بین کیفیت رابطه پدر- فرزندى و مادر- فرزندى دانش آموزان غیر پرخاشگر با پرخاشگر تفاوت معناداری در سطح خطای کمتر از یک‌صدم ($P < 0/01$) وجود دارد و نشان می‌دهد که دانش آموزان غیر پرخاشگر نسبت به دانش آموزان پرخاشگر کیفیت رابطه والد- فرزندى بهتری دارند.

همچنین در بررسی ابعاد مرتبط با رابطه پدر- فرزندى و مادر- فرزندى ملاحظه می‌شود

که در تمام ابعاد رابطه پدر- فرزندى تفاوت معنادارى در سطح خطاى کمتر از یک‌صدم ($P < 0/01$) بين گروهها وجود دارد و در بررسى ابعاد رابطه مادر- فرزندى، ابعاد عاطفه مثبت و آزرده‌گى / سردرگمى نقش بين گروهها تفاوت معنادارى وجود ندارد، اما در ابعاد همانند سازى و ارتباط تفاوت بين گروهها معنادار است.

فرضیه‌های فرعى پژوهش:

فرضیه اول: بين کیفیت رابطه والد- فرزندى دانش آموزانى که پرخاشگرى فیزیکی در آنها بیشتر است با دانش آموزان غير پرخاشگر تفاوت وجود دارد.

جدول ۳: نتایج آزمون U من ویتنى برای مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزندى براساس پرخاشگرى فیزیکی دانش آموزان

شاخصهای آمارى متغیر	دانش آموزان غير پرخاشگر			دانش آموزان پرخاشگر			U من ویتنى	Z	سطح معنادارى
	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها			
پدر - فرزندى	۲۱۷	۱۳۰/۸۶	۲۸۳۹۶/۴۲	۴۱	۹۰/۲۴	۳۶۹۹/۸۴	۲۴۱۷	۳/۰۱	۰/۰۰۳
مادر فرزندى	۲۱۷	۱۳۴/۱۶	۲۹۱۱۳/۵	۴۱	۱۰۴/۸۲	۴۲۹۷/۵	۳۴۳۶/۵	۲/۳۱	۰/۰۲۱

با توجه به نتایج ارائه شده در جدول ۳ ملاحظه می‌شود Z به دست آمده ($3/01$) تفاوت معنادارى در سطح خطاى کمتر از یک‌صدم ($P < 0/01$) بين کیفیت رابطه پدر- فرزندى دانش آموزان غير پرخاشگر و دانش آموزان با پرخاشگرى فیزیکی بیشتر وجود دارد و در کیفیت رابطه مادر- فرزندى با توجه به میزان Z به دست آمده ($2/31$) تفاوت معنادارى در سطح خطاى کمتر از پنج صدم ($P < 0/05$) بين گروهها وجود دارد. مى‌توان گفت که کیفیت رابطه والد- فرزندى در دانش آموزان غير پرخاشگر به طور معنادارى بالاتر از دانش آموزانى است که پرخاشگرى فیزیکی در آنها بیشتر است. بنابراین، فرضیه صفر رد می‌شود و فرضیه پژوهش تأیید می‌شود.

فرضیه فرعى دوم: بين کیفیت رابطه والد- فرزندى دانش آموزانى که پرخاشگرى کلامى در آنها بیشتر است با دانش آموزان غير پرخاشگر تفاوت وجود دارد.

۱۲۳ ..... بررسی کیفیت رابطه والد- فرزندى در دو گروه ...

جدول ۴: آزمون U من ویتنى بررسى کیفیت رابطه والد- فرزندى براساس پرخاشگرى کلامى دانش آموزان.

شاخصهای آماری متغیر	دانش آموزان غیر پرخاشگر			دانش آموزان پرخاشگر			U من ویتنى	Z	سطح معنادارى
	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها			
پدر- فرزندى	۲۲۶	۱۲۸/۱۸	۲۸۶۸۵/۵	۳۲	۱۰۷/۲۳	۳۴۳۳۱/۵	۲۹۰۳/۵	۱/۵۳	۰/۱۲۶
مادر- فرزندى	۲۲۶	۱۲۸/۴۹	۲۹۰۳۸/۷۴	۳۲	۱۲۶/۶۳	۴۵۰۲/۱۶	۳۳۸۸	۰/۵۷۸	۰/۵۶۳

با توجه به مطالب ارائه شده در جدول ۴ ملاحظه می شود که نه در کیفیت رابطه پدر- فرزندى ($Z = ۱/۵۳$) و نه در کیفیت رابطه مادر- فرزندى ($Z = ۰/۵۷۸$) میان دانش آموزان غیر پرخاشگر و دانش آموزان با پرخاشگرى کلامى بیشتر تفاوت معنادارى وجود ندارد. بنابراین، فرضیه صفر تأیید و فرضیه پژوهش رد می شود.

فرضیه فرعى سوم: بین کیفیت رابطه والد- فرزندى دانش آموزانى که خشم در آنها بیشتر است با دانش آموزان غیر پرخاشگر تفاوت وجود دارد.

جدول ۵: نتایج آزمون U من ویتنى از بررسى کیفیت رابطه والد- فرزندى براساس خشم دانش آموزان.

شاخصهای آماری متغیر	دانش آموزان غیر پرخاشگر			دانش آموزان پرخاشگر			U من ویتنى	Z	سطح معنادارى
	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها			
پدر- فرزندى	۲۱۰	۱۳۳/۹۵	۲۸۱۲۹/۵	۴۸	۸۹/۹۳	۴۳۱۶/۵	۳۱۴۰/۵	۳/۷۹	۰/۰۰۰
مادر- فرزندى	۲۱۰	۱۳۴/۴۶	۲۸۲۳۶	۴۸	۱۰۷/۸۱	۵۱۷۵	۳۹۹۹	۲/۲۳	۰/۰۲۵

با توجه به نتایج ارائه شده در جدول ۵ ملاحظه می شود که در کیفیت رابطه پدر- فرزندى با توجه به میزان Z به دست آمده ($Z = ۳/۷۹$) تفاوت معنادارى در سطح خطای کمتر از یکصدم ($P < ۰/۰۱$) بین گروه دانش آموزان غیر پرخاشگر و دانش آموزان با خشم بیشتر وجود دارد و در کیفیت رابطه مادر- فرزندى با توجه به میزان Z به دست آمده ($Z = ۲/۲۳$) نیز میان گروهها تفاوت معنادارى در سطح خطای کمتر از پنج صدم ($P < ۰/۰۵$) وجود دارد، بنابراین، فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش تأیید می شود.

فرضیه فرعى چهارم: بین کیفیت رابطه والد- فرزندى دانش آموزانى که خصومت در

آنها بیشتر است با دانش آموزان غیر پرخاشگر تفاوت وجود دارد.

جدول ۶: نتایج آزمون U من ویتنی از بررسی کیفیت رابطه والد- فرزند براساس پرخاشگری دانش آموزان.

شاخصهای آماری متغیر	دانش آموزان غیر پرخاشگر			دانش آموزان پرخاشگر			U من ویتنی	Z	سطح معناداری
	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها	تعداد	میانگین رتبه	مجموع رتبه ها			
پدر- فرزند	۲۰۹	۱۳۰/۴۲	۲۷۲۵۷/۵	۴۹	۱۰۰/۴۳	۷۹۲۱/۰۷	۳۲۵۶/۵	۲/۴۳	۰/۰۱۵
مادر- فرزند	۲۰۹	۱۳۴/۸۲	۲۸/۷۷	۴۹	۱۰۶/۸۲	۵۲۳۴	۴۰۰۹	۲/۳۶	۰/۰۱۸

با توجه به نتایج ارائه شده در جدول ۶ ملاحظه می‌شود که کیفیت رابطه پدر- فرزند دانش آموزان غیر پرخاشگر دانش آموزان با خصومت بیشتر بالاتر است و این تفاوت با توجه به Z به دست آمده ($Z=۲/۴۳$) در سطح خطای کمتر از یکصدم ($P < ۰/۰۵$) از نظر آماری معنادار است. هم چنین کیفیت رابطه مادر- فرزند دانش آموزان غیر پرخاشگر از دانش آموزانی که خصومت بیشتری دارند با توجه به Z به دست آمده ($Z=۲/۳۶$) در سطح خطای کمتر از پنج صدم ($P < ۰/۰۵$) معنادار است. بنابراین، فرضیه صفر رد و فرضیه پژوهش تأیید می‌شود.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، کیفیت رابطه والد- فرزند دانش آموزان پرخاشگر و غیر پرخاشگر مقایسه شد. نتایج نشان می‌دهد به هر میزانی که کیفیت رابطه والد- فرزند بهتر باشد میزان پرخاشگری دانش آموزان در ابعاد مختلف پرخاشگری (فیزیکی، خشم و خصومت کاهش می‌یابد از طرف دیگر نتایج تحقیق نشان داد که در اکثر ابعاد مختلف رابطه والد- فرزند (عاطفه مثبت پدران، آمیزش پدران، ارتباط پدری، خشم همانند سازی و آمیزش مادرانه) تفاوت معناداری بین گروهها مشاهده نشد، اما در ابعاد ارتباط مادری و همانند سازی تفاوت معنادار بود. نتایج این تحقیق با تحقیقاتی همسو است که کاتز و گاتمن (۱۹۹۳)؛ پاترسون و رید (۱۹۷۵)؛ استیز برگ (۱۹۸۸-۱۹۸۱) استینبرگ و هیل (۱۹۷۸)؛ (به نقل از برجلی، ۱۳۸۰)؛ (طاهری، ۱۳۷۴)؛ پرهیزگار (۱۳۸۱)؛ سبحانی (۱۳۷۵)؛ سن سی لیو (۱۹۷۸)؛ واین (۱۹۹۶)؛ بندورا

۱۲۵ ..... بررسی کیفیت رابطه والد- فرزندى در دو گروه ...

وراس (۱۹۶۳)؛ بامریند (۱۹۶۷)؛ (به نقل از مهریار ۱۳۷۶)؛ داج و کوی (۲۰۰۱)؛ بارتون و کوهن (۲۰۰۴)؛ مک ایوی و همکاران (۲۰۰۳) انجام داده‌اند.

در توجیه نتایج به دست آمده از فرضیه اصلی پژوهش می‌توان به رویکرد دو سویه اشاره کرد که در آن والدین و کودکان در یکدیگر تأثیر می‌گذارند، به عبارت دیگر رشد کودکان محصول ارتباط و کنش متقابل بین خصوصیات خود و افرادی است که با آنها سر و کار دارند (ماسن، ترجمه یاسایی، ۱۳۷۳) بنابراین، براساس نتایج به دست آمده می‌توان نتیجه گرفت که بهبود ارتباط پدر و مادر با فرزندان و متقابل و دو سویه بودن این ارتباط به نحو چشمگیری می‌تواند در کاهش مشکلات رفتاری فرزندان به ویژه پرخاشگری تأثیر گذار باشد. درباره نتایج به دست آمده از فرضیه فرعی اول می‌توان گفت که هر چقدر ارتباط والدین با فرزندان براساس عطف، مهربانی و احترام متقابل باشد و این روابط به شکل دو سویه ادامه یابد از میزان پرخاشگری فیزیکی فرزندان کاسته می‌شود و آنها روابط متقابل و عاری از خصومت و پرخاشگری را با والدین خود خواهند داشت.

در توجیه فرضیه فرعی دوم، می‌توان گفت هر چند که در پژوهش حاضر کیفیت رابطه والد- فرزندى در میزان پرخاشگری کلامی نوجوانان تأثیر گذار نبود، ولی ارتباط با الگوهای پرخاشگر و یادگیری پرخاشگری کلامی در جامعه، مشاهده فیلم‌هایی که در آن پرخاشگری کلامی آموزش داده می‌شود در پرخاشگری نوجوانان تأثیر گذار است. بنابراین، به هر میزان که نوجوان کمتر با چنین الگوهای ارتباطی داشته باشد قطعاً در پرخاشگری به ویژه پرخاشگری کلامی او مؤثر خواهد بود.

درباره فرضیه فرعی سوم می‌توان بیان کرد، که داشتن ارتباط مطلوب و مؤثر و همچنین دو سویه و متقابل با فرزندان که بر عاطفه مثبت، آمیزش درست و منطقی و ارتباط سالم و خشم کمتر مبتنی باشد. در میزان کاهش و از بین بردن خشم فرزندان می‌تواند مؤثر باشد که حفظ یک چنین ارتباطی در رابطه با فرزندان به نوجوان این امکان را می‌دهد که به راحتی بتواند خود را کنترل کند. و در مواردی که عصبانی است با کنترل خویش بتواند تصمیم‌های منطقی در ارتباط با خود و والدین خود اتخاذ کند.

در توجیه فرضیه فرعی چهارم می‌توان گفت که والدینی که در ارتباط با فرزندان خود از شیوه‌های خصمانه و خصومت آمیز بهره می‌گیرند فرزندان این والدین، بیشتر به رفتارهای خصومت آمیز و ضد اجتماعی دست می‌زنند و سعی می‌کنند که حرفهای منطقی والدین را

قطع و عقاید خود را مطرح کنند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که هر چقدر ارتباط والدین و فرزندان به شکل مطلوب و دو سویه گسترش یابد. به همان میزان رفتارهای خصومت آمیز و پرخاشگرانه در فرزندان کمتر خواهد شد. لازم ذکر است که نتایج به دست آمده از یافته‌های جانبی پژوهش در ارتباط با تحصیلات، شغل والدین و ترتیب تولد فرزندان و ارتباط آن با کیفیت رابطه والد-فرزندی پرخاشگری تفاوت معناداری بین گروهها مشاهده نشد.

نوجوانی دوره‌ای از تغییرات زیستی، روانی و اجتماعی است. هر نوجوان عضوی از یک خانواده و جامعه است. که آنها نیز در حال تغییر هستند، تغییراتی که در درون نوجوان و روابط فردی او و دگرگونی‌هایی که در والدین و در نظام خانواده ایجاد می‌شود در روند پرورش نوجوان دخالت دارند. وقتی والدین روابط نامتعادل، متعارض، خصومت آمیز دارند، نوجوان احساس طردشدگی می‌کند و با والدین خود زیاد تعامل برقرار نمی‌کند. تحقیقات روبنشتاین و فلدمن نشان داد پسرهایی که والدین بی ثبات داشتند یا بدون حمایت بودند، تعارض‌های خود را با والدین خود طرح نمی‌کردند، ولی پسرهایی که قادر به رفتار سازمان یافته با خشونت‌ها و تعارض‌های والدین بودند، از والدین با ثبات حمایت کننده با خلق مثبت بهره‌مند بودند. (دی سی و کنی، ۱۹۹۷). محققان به این نتیجه رسیده‌اند که الگوهای رفتاری متقابل فرزندان از مهم‌ترین متغیرهای مؤثر در تحول بعدی کودک است. (با کاتکو و داهلر، ۱۹۹۲). بطور کلی بررسی نتایج یافته‌های پژوهش‌های انجام شده و پژوهش حاضر نشان دهنده آن است که رابطه والدین با فرزندان هر اندازه کیفیت بالاتری داشته باشد به همان اندازه میزان رفتارهای غیر عادی و ناهنجار فرزندان از جمله پرخاشگری کمتر خواهد شد. از آنجائیکه در پژوهش حاضر در خصوص روابط والدین و فرزندان بیشتر بر رویکرد دو سویه و متقابل تأکید بوده است. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که والدین و فرزندان هر اندازه ارتباط متقابل و دو سویه با یکدیگر داشته باشند. این نوع ارتباط می‌تواند در مراحل مختلف رشدی فرزندان تأثیر گذارد و از میزان رفتارهای ناهنجار آنها از جمله پرخاشگری، بکاهد و رفتارهای مطلوب و سازگارانه را در آنها تقویت کند.

محدودیت‌های پژوهش

بی شک هر پژوهشی، خصوصاً در حوزه علوم انسانی محدودیت‌های دارد، توجه به این محدودیتها محقق را در دفاع از یافته‌های خود، مجهزتر می‌کند. (نادری، سیف نراقی، ۱۳۷۲).

۱۲۷ ..... بررسی کیفیت رابطه والد- فرزندى در دو گروه ...

محدودیت‌های خارج از کنترل محقق عبارت هستند از:

- ۱- صداقت پاسخ دهندگان به پرسشنامه و دخالت تعصبات شخصی در پاسخ به پرسشنامه‌ها.
- ۲- محدودیتی که در دقت و صحت ابزار جمع آوری اطلاعات موجود است.
- ۴- این پژوهش بر دانش آموزان پسر مقطع متوسطه اجرا شد و تعمیم پذیری نتایج آن محدود به جامعه آماری مربوطه است.
- ۵- شرایط اجتماعی- اقتصادی خانواده دانش آموزان را، به رغم محدود کردن حوزه تحقیق به منطقه آموزشی تقریباً یکسان، نمی توان کاملاً یکسان فرض کرد.

محدودیت‌های تحت کنترل محقق عبارت هستند از:

- ۱- محدود کردن تحقیق، به بررسی برخی از متغیرهای مورد علاقه از متغیرهای حوزه کلی تحقیق
- ۲- محدودیت در تعداد افراد نمونه
- ۳- محدود کردن پژوهش به دانش آموزان پسر دبیرستانی در گروه سنی ۱۷-۱۴ سال.

پیشنهادات:

با توجه به این تحقیق پیشنهاد می شود که:

- ۱- شناخت علل پرخاشگری و کوشش برای از بین بردن عوامل پدید آورنده آن در نوجوانان که پیشنهاد می شود برای اصلاح و سازندگی رفتار آنها از مدلها و الگوهای سازنده تربیتی استفاده شود.
- ۲- این پژوهش بر نوجوانان هر دو جنس و دیگر مقاطع تحصیلی اجرا شود تا بتوان به نتایج معتبر و با تعمیم پذیری بیشتر دست یافت.
- ۳- با اجرای این پژوهش بر گروه‌های سنی دیگر و مقایسه نتایج می توان اهمیت رابطه والد- فرزندى را در گروه‌های سنی مختلف بررسی کرد.
- ۴- ساختن ابزارهای مناسب و معتبر و استاندارد کردن آنها برای ارزیابی کیفیت رابطه والد- فرزندى و پرخاشگری، مطابق با فرهنگ کشور و حتی خرده فرهنگ‌ها، می تواند تأثیر مثبتی در دقت نتایج پژوهش‌های مربوطه داشته باشد.
- ۵- نرم کردن مقیاس رابطه والد- فرزندى و پرسشنامه پرخاشگری در مناطق مختلف توسط پژوهشگران می تواند راهگشای فعالیت‌های پژوهشی و مشاوره‌ای باشد.

منابع

- اتکینسون و همکاران، (۱۳۶۸). *زمینه روانشناسی، ترجمه محمد نقی براهنی و همکاران*، (جلد دوم)، تهران رشد.
- برجعی، احمد، (۱۳۸۰). *تحول شخصیت در نوجوان*، تهران، ورای دانش.
- پرهیزگار، آذر دخت، (۱۳۸۱). *مقایسه کیفیت رابطه والد- فرزند دانش آموزان دختر دارای بحران هویت و فاقد هویت، دبیرستانهای دخترانه شهرستان کازرون*، پایان نامه کارشناسی ارشد، (چاپ نشده)، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- ثنایی، باقر و همکاران، (۱۳۷۹). *مقیاسهای سنجش خانواده و ازدواج*، بعثت.
- دلاور، علی، (۱۳۷۹). *روش تحقیق در روانشناسی و علوم تربیتی*، تهران، ویرایش.
- شعاری نژاد، علی اکبر، (۱۳۷۲). *روان شناسی رشد*، تهران، اطلاعات.
- شاملو، سعید، (۱۳۷۵). *آسیب شناسی روانی*، تهران، رشد.
- شریفی، حسن پاشا و شریفی، نسترن، (۱۳۸۰). *روشهای تحقیق در علوم رفتاری*، تهران سخن.
- شیولسون، ریچارد، ج، (۱۳۷۱). *استدلالهای آماری در علوم رفتاری* (جلد دوم)، ترجمه علیرضا کیامنش، تهران، جهاد دانشگاهی.
- لنگری، محمدرضا، (۱۳۷۸). *بررسی میزان پرخاشنگری دانش آموزان مهاجر و غیر مهاجر سال اول متوسطه دبیرستانهای شهر بجنورد در سال تحصیلی ۱۳۷۷-۷۸*، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- طاهری، ارسطو، (۱۳۷۴). *مقایسه میزان اضطراب در نوجوانان با پدران دارای الگوهای رفتاری مختلف*، پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته مشاوره، دانشگاه تربیت معلم تهران.
- ماسن، پاول هنری و دیگران، (۱۳۷۳). *رشد شخصیت کودک*، ترجمه مهشید یاسایی، تهران، رشد.
- الن، اراس، (۱۳۷۶). *اختلالات روانی کودکان (رویکردی رفتاری به نظریه، پژوهش و درمان)*، ترجمه امیر هوشنگ مهریار، فریده یوسفی، تهران، رشد، (چاپ دوم).
- محمدی، غلامعباس، (۱۳۷۱). *بررسی اثر فقدان پدر با سازگاری فردی و اجتماعی و وضعیت تحصیلی دانش آموزان راهنمایی پسرانه شهرستان تنکابن*، پایان نامه کارشناسی (چاپ

نشده)، دانشگاه تربیت معلم تهران.

نادری، عزت اله و سیف نراقی، مریم، (۱۳۷۲). روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، بدر.

Bukatko ,D & Deahler, M.W, (1992), *Development University of Massachusetts*, Houyhton,Milflin Company.

Barton, B. K & Cohen , R, (2004). Classroom gender composition and Chlidren s peer Relations, *Chil Study Journal*, 34, 29-42.

Decey & Kenny.M, (1997). *Adolescent*, Boston College, Brow and Benchmark.

Dodge, K. A & Coi, J. D, (2001). Social information processing factors in reactive and proactive Aggression in Chlidren ,s peer gurops, *Journal of personality and Social psychology*, 53,1146-1150.

McEvoy, M.A & etal, (2003). Assessing Relational and physical Agresion among preschool Children. Intermethod agreement, *Topics in Early Childhood Special Education*, 23,53-64

Sancilio & etal, (1987). Friendship and Aggressiveness As Determinant of Conflict outcomes in middle childhood, *Journal Announcement,RIEOCT* 87(Battimore.MD.April 23-26).